

٤٤٠٨٩

۲۰ / ۹ / ۱۳۸۱

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
تعمیرات

دانشگاه قم
دانشکده الهیات و معارف اسلامی
پایان نامه کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

موضوع:

بررسی تطبیقی احتکار از منظر
مذاهب خمسہ اسلامی

و

(بررسی قانون احتکار مصوب مجلس)

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر عبدالله امیدی فرد

استاد مشاور:

حجة الاسلام والمسلمین سیدعلی اصغر موسوی رکنی

نگارش:

کریم کوخانی زاده

۶۴۵۴

پاییز ۱۳۸۱

تقدیم:

این رهاورد اندک را به عدل موعود، حجت حق، مولایم صاحب الامر و الزمان (عج)، و به دو شمس مهر افشان پدر و مادر عزیزم، که پر تو افشانشان به بلندای ابدیت باد، و به همسر گرامیم که آخرت سبزار مغان همدلی و همیاریش خواهد بود، تقدیم می نمایم.

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق»

تقدیر و سپاس:

نگارنده وظیفه خود می داند از کلیه کسانی که در طرح، تدوین و نگارش رساله حاضر نقش داشته اند، سپاسگزاری و قدردانی نماید.

به ویژه از استاد محترم راهنما جناب آقای حجة الاسلام والمسلمین دکتر عبدالله امسیدی فرد و استاد محترم مشاور جناب آقای حجة الاسلام والمسلمین سیدعلی اصغر موسوی رکنی، که از پیشنهادهای و راهنمایی‌های و نقدهای سازنده ایشان در سامان دهی و ارتقاء پایان نامه برخوردار بوده و توشه‌ها برگرفته ام، کمال تشکر و سپاسگزاری را می نمایم.

چکیده:

یکی از معضلات اقتصادی و جرائم علیه اموال و مالکیت، که در بیشتر حوزه‌های تولیدی رخنه کرده و باعث بحران اقتصادی در جهان گردیده است، و با رشد روزافزون جوامع و صنعتی شدن آنها در دو قرن اخیر آثار و عواقب دیگری به همراه داشته است، احتکار می‌باشد.

در این پایان‌نامه برآنیم تا بین دیدگاه‌های فقهای مذاهب خمس در این مسأله مقایسه و مقارنه‌ای به عمل بیاوریم و نیز قوانین مصوب مجلس را هم در این مسأله بررسی نمائیم.

احتکار از نظر عقلی عملی مذموم و قبیح می‌باشد، و در قوانین موضوعه، به عنوان جرم در خصوص کالاهای ضروری مردم می‌باشد. اینکه آیا از نظر اسلام نیز عملی حرام و جرم شناخته شده است، و در مورد چه چیزهایی، حکم احتکار جاری می‌شود، بین فقها اختلاف نظر وجود دارد؛ گروهی معتقدند که احتکار عملی حرام می‌باشد و گروهی آنرا مکروه می‌دانند. لیکن در این تحقیق با استناد به روایات و آراء فقها و سایر قواعد فقهی، نظرات فوق مورد بررسی قرار گرفته و احتکار به عنوان عمل حرامی شناخته شده و حکم آن حرمت می‌باشد.

و در این پایان‌نامه، عناصر تشکیل دهنده احتکار از نظر فقه و حقوق مورد بررسی قرار گرفته شده، که از این عناصر «قید حبس» و «قید حاجت و نیاز مردم» و «قید طلب سود بیشتر» به عنوان عناصر معتبر در این جرم شناخته شده‌اند. و نیز در ادامه احتکار شرکتها و حکومتها و افراد حقیقی و صنفی نیز مورد بررسی قرار داده‌ایم، که با استناد به اطلاق روایات همه این موارد از مصادیق محتکر شناخته

شدند. و همچنین به اثبات رسیده است که مجنی علیه این جرم هم می تواند مسلمان باشد و هم غیر مسلمان.

نظریه ای که در این پایان نامه به اثبات رسیده، تسری موارد احتکار به تمام نیازمندیهای مردم، به حکم عقل و قاعده لاضرر و لا حرج و به اعتبار تعلیلی که در بعضی از اخبار آمده است می باشد. در قوانین ایران اثرات این دو نظریه مشهود است، در بعضی از قوانین، تنها کالاهای خاصی و در بعضی دیگر کالاهای ضروری و مورد نیاز مردم، موضوع احتکار قرار گرفته است. که اعتقاد به نظریه دوم و بکارگیری آن در سیستم قانونگذاری، موجب خواهد شد که نگهداری هر کالای که مردم جامعه به آن نیاز و احتیاج دارند، جرم شناخته شود و مرتکب آن به مجازات برسد.

علاوه بر اینکه از نظر قانونی برای محتکر مجازات تعیین شده است، از نظر فقهی هم در این پایان نامه به اثبات رسیده است، که محتکر را می توان هم از لحاظ بدنی و هم از لحاظ مالی مجازات کرد. که مهم ترین مجازاتها، اجبار بر فروش و قیمت گذاری بر کالاهای احتکار شده در صورت اجحاف در قیمت می باشد.

۱	مقدمه
۴	الف) اهمیت بحث و موضوع:
۴	ب) پیشینه بحث:
۶	ج) روش تحقیق:
۶	د) محدودیتها:

۹	فصل نخست: کلیات
۹	بخش نخست: معنا و مفهوم لغوی و اصطلاحی احتکار
۹	مبحث نخست: معنا و مفهوم لغوی
۱۴	گفتار اول: از دیدگاه فقهی
۱۴	الف: معنا و مفهوم اصطلاحی احتکار از دیدگاه فقهای امامیه
۱۶	ب: از دیدگاه فقهای مذاهب چهارگانه اسلامی
۱۶	۱- احتکار در فقه حنفی
۱۷	۲- احتکار در فقه مالکی
۱۷	۳- احتکار در فقه شافعی
۱۷	۴- احتکار در فقه حنبلی
۱۸	گفتار دوم: تعریف اصطلاحی احتکار در حقوق
۱۹	بخش دوم: قیود تشکیل دهنده احتکار
۲۰	مبحث نخست: از دیدگاه فقهی
۲۰	گفتار نخست: محدودیت زمانی
۲۰	الف: روایات
۲۲	ب: اقوال فقها در مورد قید محدودیت زمانی
۲۲	۱- اقوال فقهای شیعه
۲۲	۲- اقوال فقهای اهل سنت

۲۴	ج: تحلیل و بررسی شرطیت یا عدم شرطیت حدّ زمانی در احتکار
۲۶	گفتار دوم: خرید کالا
۲۷	الف: روایات
۲۸	ب: اقوال فقها در مورد قید خرید کالا
۲۸	۱- اقوال فقهای شیعه
۳۰	۲- اقوال فقهای اهل سنت
۳۲	ج: تجزیه و تحلیل قید خرید کالا و قول مختار
۳۶	گفتار سوم: احتیاج مردم
۳۶	الف: روایات
۳۷	ب: اقوال فقها در مورد قید حاجت و احتیاج مردم
۳۷	۱- اقوال فقهای شیعه
۳۹	۲- اقوال فقهای اهل سنت
۴۲	ج: اعتبار یا عدم اعتبار قید حاجت در احتکار منهی عنه
۴۴	گفتار چهارم: طلب سود بیشتر
۴۵	الف: روایات
۴۶	ب: کلام فقهای عظام در مورد قید طلب سود بیشتر
۴۶	۱- اقوال فقهای شیعه
۴۷	۲- اقوال فقهای اهل سنت
۴۸	ج: تجزیه و تحلیل اعتبار یا عدم اعتبار این قید در احتکار منهی عنه
۵۲	گفتار پنجم: فقدان فروشنده یا با ذل دیگر
۵۲	الف: روایات
۵۴	ب: اقوال فقها در مورد قید فقدان فروشنده یا با ذل دیگر
۵۴	۱- اقوال فقهای شیعه
۵۵	۲- اقوال فقهای اهل سنت
۵۶	ج: تجزیه و تحلیل اعتبار یا عدم اعتبار قید فقدان فروشنده یا با ذل دیگر
۵۸	گفتار ششم: حبس طعام
۵۹	الف: روایات
۶۱	ب: دیدگاه فقها
۶۱	۱- دیدگاه فقهای عظام شیعه
۶۱	۲- دیدگاه فقهای مذاهب چهارگانه اسلامی

ج: بررسی و تحلیل اعتبار و عدم اعتبار قید حبس در احتکار	۶۳
د: نتیجه گیری کلی از مباحث گذشته (بحث قیود و شروط معتبر در احتکار)	۶۵
مبحث دوم: از دیدگاه حقوقی	۶۶
گفتار اول: تاریخچه مصوبات مجلس در مورد احتکار	۶۶
گفتار دوم: عناصر تشکیل دهنده جرم احتکار	۶۸
الف: عنصر قانونی جرم احتکار	۶۸
ب: عنصر مادی جرم احتکار	۷۰
۱- فعل مرتکب	۷۱
۲- موضوع جرم	۷۲
ج: عنصر معنوی جرم احتکار	۷۲
۱- سوءنیت عام	۷۴
۲- سوءنیت خاص	۷۴
بخش سوم: مصداق بارز محتکر	۷۶
مبحث نخست: محتکر از دیدگاه فقهی	۷۶
گفتار نخست: فرد محتکر	۷۷
گفتار دوم: شرکتهای محتکر	۷۸
گفتار سوم: دولتهای محتکر	۸۴
مبحث دوم: محتکر از دیدگاه حقوقی	۹۰
گفتار نخست: شخصیت حقیقی	۹۱
گفتار دوم: شخصیت حقوقی	۹۴
فرع: شرکت و معاونت در جرم احتکار	۹۶
بخش چهارم: انواع احتکار و تعیین محل نزاع فقها	۹۸
الف: احتکار نوع اول	۹۸
ب: احتکار نوع دوم	۱۰۱
ج: احتکار نوع سوم	۱۰۳
د- احتکار نوع چهارم	۱۰۴

۱۰۸	فصل دوم: حکم احتکار و موارد آن
۱۰۸	بخش نخست: حکم احتکار
۱۰۹	مبحث نخست: قائلین به حرمت
۱۰۹	گفتار نخست: فقهای امامیه
۱۱۲	گفتار دوم: فقهای مذاهب اربعه
۱۱۳	الف- فقهای حنبلی
۱۱۴	ب: فقهای مالکی
۱۱۵	ج: فقهای شافعی
۱۱۷	د: فقهای حنفی
۱۱۹	مبحث دوم: قائلین به کراهت
۱۱۹	گفتار نخست: اقوال فقها
۱۱۹	الف: اقوال فقهای امامیه
۱۲۰	ب: اقوال فقهای مذاهب اربعه
۱۲۳	گفتار دوم: ادله قائلین به کراهت احتکار
۱۲۳	الف: اصل براءت
۱۲۴	ب: قاعده سلطنت
۱۲۵	ج: اخبار و روایات
۱۳۱	گفتار سوم: ادله قائلین به حرمت
۱۳۱	الف: رد ادله قائلین به کراهت
۱۳۱	۱- اصل براءت
۱۳۳	۲- قاعده سلطنت
۱۳۵	۳- روایات
۱۳۵	ب: ادله قائلین به حرمت
۱۳۵	۱- حکم احتکار در کتاب
۱۳۹	۲- حکم احتکار در سنت
۱۵۷	۳- حکم احتکار از نظر اجماع
۱۵۹	۴- حکم احتکار از نظر دلیل عقلی
۱۶۱	بخش دوم: موارد احتکار
۱۶۲	مبحث نخست: موارد احتکار از دیدگاه فقهی

۱۶۲	گفتار نخست: روایات و نصوص
۱۶۷	گفتار دوم: اقوال فقها
۱۶۷	الف: موارد احتکار از دیدگاه فقهای شیعه
۱۷۶	ب: موارد احتکار از دیدگاه فقهای مذاهب اربعه اسلامی
۱۸۲	گفتار سوم: نقد و بررسی ادله موارد احتکار
۱۸۳	الف: ادله قائلین به انحصار موارد احتکار
۱۸۳	۱- روایات دال بر حصر
۱۹۱	۲- حصر، به دلیل اجماع
۱۹۳	ب: ادله قائلین به تعمیم موارد احتکار
۲۰۶	ج: چگونگی تفسیر روایات حصر کننده
۲۱۰	د: مصادیق احتکار از اموال غیر منقول
۲۱۱	مبحث دوم: موارد احتکار از دیدگاه قانون

۲۲۳	فصل سوم: اقدامات اجرایی دولت نسبت به محتکرین
۲۲۴	بخش نخست: اقدامات اجرایی و جزایی دولت از دیدگاه فقه
۲۲۴	مبحث نخست: اجبار بر فروش
۲۲۴	گفتار نخست: اقوال فقها در این مسأله
۲۲۴	الف: اقوال فقهای شیعه
۲۲۶	ب: اقوال فقهای اهل سنت
۲۲۸	گفتار دوم: زمان اجبار و اکراه بر فروش
۲۳۰	گفتار سوم: ادله مشروعیت الزام بر فروش
۲۳۰	الف: سنت (اخبار و روایات)
۲۳۳	ب: وجوب دفع ضرر از مردم
۲۳۴	ج: ادله وجوب نهی از منکر
۲۳۵	د: اجماع
۲۳۸	مبحث دوم: تسعیر یا قیمت گذاری
۲۳۸	گفتار نخست: روایات نرخ گذاری
۲۴۲	گفتار دوم: نظرات و آراء فقها در مورد تسعیر

۲۴۲	الف: قول بر عدم جواز نرخ گذاری بطور مطلق
۲۴۷	ب: قول به جواز نرخ گذاری بطور مطلق طبق نظر حاکم
۲۴۸	ج: قول به جواز تسعیر در صورت اجحاف محتکر
۲۵۲	د: قول به تخفیف و تنزیل قیمت در صورت اجحاف و زیاده طلبی
	ه: قول به عدم جواز دخالت در نرخ گذاری به طور مطلق که حتی در صورت
۲۵۳	اجحاف امر به تخفیف قیمت نمی شود
۲۵۵	گفتار سوم: نقد و بررسی و گزینش قول مختار
۲۶۰	مبحث سوم: صحت یا عدم صحت عقد بیع محتکر با فروشنده کالا
۲۶۵	مبحث چهارم: صحت یا عدم صحت بیع احتکاری
۲۶۵	الف) اقوال فقهای شیعه
۲۶۶	ب) اقوال فقهای اهل سنت
۲۶۷	مبحث پنجم: مجازات محتکر
	بخش دوم: اقدامات اجرایی و جزایی دولت نسبت به محتکرین از دیدگاه
۲۷۳	قانون
۲۷۳	مبحث نخست: مجازات محتکر (مجازات بدنی و مالی)
۲۸۱	مبحث دوم: مجازات معاونین و شرکای محتکر

۲۸۵	نتیجه گیری و پیشنهادات
-----	------------------------

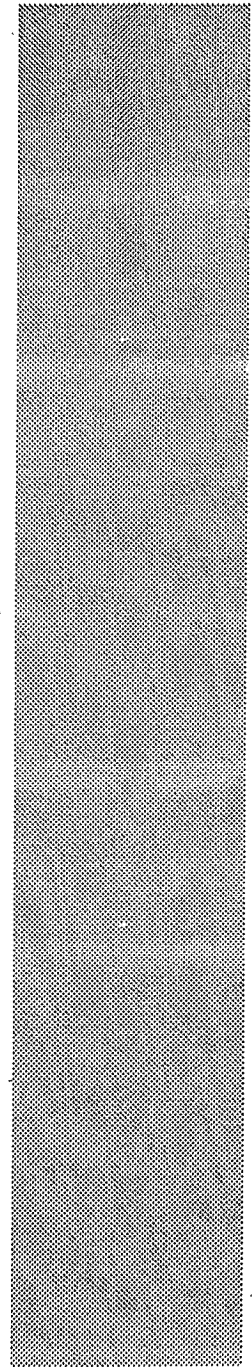

۲۹۰	چکیده انگلیسی
-----	---------------

۲۹۲	منابع و مأخذ
-----	--------------

:40Jão

مقدمه

بشر موجودی است اجتماعی و نیازمند به دیگران، جهت رفع نیازهایش و بر طرف کردن آنها بایستی با هممنوع خود ارتباط برقرار کند و این ارتباط از طریق همکاری و همیاری، همجواری، و آمد و شد، معامله و مبادله و... صورت می‌پذیرد. لیکن همیشه این روابط بر اساس معیارهای فطری، اصول منطقی، قواعد اخلاقی، صلح و سازش و در نهایت، طبق عدل و انصاف برقرار نبوده است، بلکه غرایز بشری از قبیل آزمندی منفعت‌طلبی، خودخواهی و تجاوزگری، رفتار وی را از طی دایره سیر فطری و روال منطقی خارج نموده، او را به ارتکاب عمل خلاف سوق می‌دهد. در مقابل این فعل، حس عدالتخواهی قیام می‌کند، میل به حق و عدالت، و نفرت از ظلم و تجاوز، آدمی را به سوی تنظیم قواعد و مقررات در شئون مختلف اجتماع و رعایت آنها هدایت می‌کند که عدم رعایت این قواعد و مقررات، ضمانت اجرای کیفری یا مدنی از ناحیه حکومت در پی دارد. تمامیت جسمانی افراد، نظم و آسایش عمومی، امنیت کشور، اخلاق و عفت عمومی، و اموال و مالکیت در زیر پوشش چتر حمایتی قانون قرار می‌گیرند. اموال و مالکیت از جمله اموری است که شارع مقدس در احادیث و روایات وارده و مقنن در قانون اساسی و همچنین در مجموعه قوانین و مقررات عادی کشور از آن حمایت نموده است، و تعرض به اموال و مالکیت افراد را ممنوع نموده است، و جهت جلوگیری از تجاوزهای احتمالی افراد نسبت به اموال دیگران ضمانت‌اجراهایی نظیر

ضمانت اجرای کیفی پیش‌بینی نموده است؛ از جمله این تعدیات و تجاوزات به اموال و مالکیت دیگران که جرائم مالی نیز می‌باشد، احتکار است. ما در این تحقیق به بررسی این پدیده زشت اجتماعی و اقتصادی از دیدگاه فقهای مذاهب خمسسه اسلامی و قانون مصوب مجلس می‌پردازیم.

احتکار یکی از راههای تجاوز به اموال دیگران و تصاحب حاصل کسب و کار مشروع افراد می‌باشد، که این عمل بدست آوردن سودی بلاجهت و غیرعادلانه می‌باشد؛ که ضرورت‌های اجتماعی و اقتصادی و اجرای عدالت ایجاب می‌کند، به هیچکس اجازه داده نشود تا با استفاده از راههای نامشروع اقتصادی سودهای کلان بدست آورد. چرا که این عمل خلاف عدالت اجتماعی می‌باشد، و روحیه همزیستی مسالمت‌آمیز و تعاون و همکاری را بی مفهوم می‌کند، اجتماع را به دو قطب غنی و فقیر، سلطه‌گر و سلطه‌پذیر تقسیم می‌نماید، طعمکاری و خودخواهی را گسترش می‌دهد، حقوق دیگران را پایمال می‌کند و در نهایت آثار ناخوشایندی در جامعه به جای می‌گذارد که موجب اخلال در نظم اجتماعی و انهدام زندگی انسانی می‌گردد، و هزاران درد و جرم و جنایت و مشکلات اقتصادی و اجتماعی از این عمل بروز می‌کند.

دین مبین اسلام با شدیدترین لحن با این رویه ناسالم در روابط اقتصادی به مقابله برخاسته است و برای تحقق هدفهای خود آیین و قوانین مخصوصی در امور اقتصادی و دارایی وضع کرده است، تا به ابعاد مختلف حیات فرد و جماعت و جامعه سروسامان بخشد. و هدف این مکتب الهی این بوده است که غریزه حب مال و جاه را به سوی مصالح اجتماعی سوق بدهد و به جای اینکه در راه شیطانی و ویرانگری بیفتد در مسیر خلاقیت و سازندگی که خیر و صلاح جامعه در آن است قرار بگیرد. کثرت نصوص و روایات وارده در باب احتکار و محتکر، نشان از عنایت فائقه شارع مقدس در پیشگیری و درمان، و ریشه‌کنی، و ممانعت از